

KEPENTINGAN VARIASI FONOLOGI KATA PINJAMAN BAHASA MELAYU YANG DITUTURKAN OLEH ORANG ASLI JAKUN KEPADA KAJIAN LINGUISTIK MELAYU: ANALISIS FONOLOGI ATUR RUMUS

*(The Importance of Phonological Variation in Malay Loanwords
Spoken by Indigenous Jakun People to Malay Linguistics:
An Analysis of Phonological Rule Ordering)*

Mohamad Rozi Kasim
rozi_oldskull@yahoo.com

Kementerian Pendidikan Malaysia

Terbit dalam talian (*published online*): 5 Jun 2020

Sila rujuk: Mohamad Rozi Kasim. (2020). Kepentingan Variasi Fonologi Kata Pinjaman Bahasa Melayu yang Dituturkan oleh Orang Asli Jakun kepada Kajian Linguistik Melayu: Analisis Fonologi Atur Rumus. *Jurnal Bahasa*, 20(1), 131-150.

Abstrak

Kajian ini membincangkan kepentingan variasi fonologi kata pinjaman bahasa Melayu yang dituturkan oleh orang asli Jakun kepada kajian linguistik Melayu. Objektif kajian ini adalah untuk menghuraikan variasi bahasa Melayu yang dituturkan oleh orang asli Jakun dari sudut fonologi dan menjelaskan kepentingan kewujudan variasi bahasa Melayu ini kepada kajian linguistik Melayu. Seterusnya, kajian ini menggunakan kaedah kualitatif deskriptif untuk menghuraikan data yang dipungut di lapangan. Data bahasa Jakun ini dikutip melalui temu bual dengan informan di lima buah perkampungan orang asli Jakun di Kluang, Johor. Bagi menghuraikan fonologi bahasa Jakun, kajian ini menggunakan teori atur rumus Chomsky dan Halle (1968). Hasil kajian ini mendapati orang asli Jakun telah meminjam banyak perkataan bahasa Melayu, namun terdapat perbezaan dari sudut fonologi. Perbezaan dari sudut fonologi ini telah menghasilkan variasi bahasa Melayu yang berbeza sedikit dengan bahasa Melayu standard. Antara proses fonologi yang berbeza ialah penyisipan hentian glotis di akhir kata, kewujudan konsonan [h]

antara urutan vokal, kewujudan konsonan [h] di awal kata, vokal rendah berubah menjadi vokal separa tinggi, vokal separa tinggi berubah menjadi vokal tinggi dan tiada penengahan vokal. Variasi bahasa Melayu yang terhasil daripada pertuturan orang asli Jakun ini telah memperlihatkan kedinamikan bahasa Melayu dari sudut kebolehan bahasa Melayu itu diserap dan digunakan oleh kaum lain.

Kata kunci: Orang asli, Jakun, fonologi bahasa Jakun, variasi bahasa Melayu, linguistik Melayu

Abstract

This study discusses the importance to Malay linguistics of phonological variation of Malay loan words as spoken by the indigenous Jakun people. The objective of this study is to describe, from the phonological point of view, the variety of Malay spoken by the Jakun people and to explain the importance of this variety of Malay to Malay linguistics. This study employs a qualitative descriptive method to describe the data collected from the field. The language data was collected by interviewing informants in five Jakun villages around Kluang in Johor. To describe the phonology of Jakun language, this study employs the rule ordering theory of Chomsky and Halle (1968). This study finds that the Jakun have borrowed many Malay words but with phonological differences. These phonological differences have given birth to a variety of the Malay language that differs slightly from standard Malay. Among the differences are the glottal stop insertion at the ends of words, the presence of the consonant [h] in vowel sequences, the presence of the consonant [h] at the beginning of words, the conversion of low vowels into high-mid vowels, the conversion of high-mid vowels into high vowels, and the absence of vowel reduction. This variety of Malay demonstrates the dynamic nature of the Malay language in terms of its ability to be absorbed and adopted by other ethnic groups.

Keywords: Indigenous people; Jakun; phonology of the Jakun language; Malay language variation; Malay linguistics

PENDAHULUAN

Setiap negara di dunia ini mempunyai bahasa kebangsaan mereka sendiri yang menjadi identiti bagi sesebuah negara itu. Sebagai contoh, bahasa Indonesia merupakan bahasa kebangsaan bagi negara Indonesia dan bahasa Tagalog pula merupakan bahasa kebangsaan bagi negara Filipina. Di Malaysia pula, bahasa Melayu merupakan bahasa kebangsaan yang

dituturkan oleh masyarakat Malaysia. Asmah (1977, p. 2) mengatakan bahawa bahasa standard yang terdapat dalam bahasa Melayu sebagai kelainan bahasa, iaitu dialek yang diterima oleh semua anggota dalam masyarakat bahasa berkenaan. Bahasa standard dijadikan norma atau dialek prestij, yang digunakan dalam hubungan tak bersahaja dan rasmi serta dialek yang digunakan sebagai bahasa pengantar pelajaran. Kenyataan yang dinyatakan oleh Asmah (1977, p. 2) itu merujuk dialek Melayu Johor-Riau yang telah diangkat menjadi bahasa Melayu standard atau bahasa kebangsaan. Pengaruh bahasa Melayu standard sebagai bahasa kebangsaan ini telah menghasilkan pelbagai variasi bahasa atau dialek dalam kalangan penutur yang bukan penutur jati bahasa Melayu, terutamanya dalam kalangan orang asli Jakun.

Oleh itu, kajian ini akan memberikan tumpuan terhadap variasi bahasa Melayu yang wujud dalam kalangan masyarakat orang asli Jakun. Orang asli Jakun merupakan komuniti orang asli yang majoritinya tinggal di negeri Johor dan Pahang. Asal perkataan “Jakun” itu tidak diketahui, tetapi terdapat orang asli yang menggunakan perkataan “jah” atau “jak” yang bermaksud “orang” atau “manusia” (Carey, 1976, p. 22). Oleh itu, terdapat kemungkinan bahawa perkataan Jakun bermaksud “orang pedalaman” (Carey, 1976, p. 22). Selain itu, Maeda (2001, p. 10) mengatakan bahawa orang asli Jakun di sekitar Sungai Endau menggelarkan diri mereka sebagai Orang Hulu yang bermaksud masyarakat yang tinggal di atas air atau sungai.

PENYATAAN MASALAH

Permasalahan kajian dalam kajian ini ialah isu berkaitan bahasa Jakun yang dikatakan telah meminjam hampir semua kosa kata bahasa Melayu. Terdapat ramai tokoh linguistik dan antropologi yang telah mengkaji bahasa yang dituturkan oleh masyarakat orang asli Jakun ini seperti Logan (1847), Noone (1939), Skeat dan Blagden (1966), Carey (1976) dan ramai lagi. Kebanyakan kajian tersebut mengatakan bahawa orang asli Jakun telah menggunakan bahasa Melayu sebagai bahasa pertuturan mereka atau dalam erti kata lain telah meminjam banyak kosa kata bahasa Melayu. Hal ini dapat dibuktikan daripada perkataan yang dikutip oleh kesemua pengkaji tersebut yang menunjukkan kebanyakan perkataan tersebut merupakan perkataan bahasa Melayu atau mirip dengan bahasa Melayu. Hasil peminjaman perkataan bahasa Melayu ini sekali gus telah mewujudkan variasi fonologi bahasa Melayu dalam kalangan orang asli Jakun. Namun begitu, variasi fonologi kata pinjaman bahasa Melayu yang dituturkan oleh orang asli Jakun ini adalah tidak sama dengan dapatan kajian yang dibuat oleh pengkaji

sebelum ini. Selain itu, terdapat juga masalah lain yang menyebabkan kajian ini perlu dijalankan, iaitu variasi fonologi kata pinjaman bahasa Melayu yang dituturkan oleh orang asli Jakun ini masih belum dianalisis secara teoretis. Oleh itu, kajian ini akan mengkaji variasi fonologi kata pinjaman bahasa Melayu yang dituturkan oleh masyarakat orang asli Jakun ini dari sudut fonologi atur rumus sebagai bukti kewujudan variasi bahasa Melayu ini dalam kalangan masyarakat orang asli Jakun.

Objektif kajian ini ialah menghuraikan variasi fonologi kata pinjaman bahasa Melayu yang dituturkan oleh orang asli Jakun dan menjelaskan kepentingan kewujudan variasi fonologi kata pinjaman bahasa Melayu yang dituturkan oleh orang asli Jakun ini kepada kajian linguistik Melayu.

BATASAN KAJIAN

Kajian ini hanya akan membincangkan variasi fonologi kata pinjaman bahasa Melayu yang dituturkan oleh suku kaum orang asli Jakun yang tinggal di lima buah perkampungan di daerah Kluang, Johor sahaja. Kelima-lima buah perkampungan orang asli Jakun tersebut ialah Kampung Orang Asli Batu 26, Kampung Orang Asli Berasau, Kampung Orang Asli Peroh, Kampung Orang Asli Pucur dan Kampung Orang Asli Peta.

Selain itu, kajian ini juga hanya menghuraikan fonologi bahasa Jakun yang melibatkan perkataan yang berasal daripada bahasa Melayu sahaja.

METODOLOGI KAJIAN

Bahagian ini membincangkan metodologi atau kaedah kajian yang digunakan untuk mengumpul data di lapangan. Kajian ini menggunakan pendekatan kualitatif deskriptif yang melibatkan beberapa kaedah pengumpulan data.

Pengumpulan Data

Dalam kajian ini, terdapat dua kaedah pengumpulan maklumat dan data, iaitu kaedah kajian kepustakaan dan kajian lapangan.

Kaedah kepustakaan ialah tinjauan awal yang dilakukan terhadap sumber bertulis, audio, video dan sebagainya yang terdapat di perpustakaan atau institusi lain, seperti arkib, bilik sumber, muzium dan sebagainya. Di samping itu, kaedah kepustakaan ini bukan sekadar tertumpu pada sumber bacaan yang terdapat di perpustakaan tetapi juga tertumpu pada sumber

bacaan yang terdapat di laman sesawang. Menurut Feagin (2002, p. 22), tinjauan awal terhadap kajian terdahulu mesti dilakukan bagi mengenal pasti aspek yang ingin dikaji dalam kajian yang berkaitan dengan bahasa. Tinjauan awal ini sangat berguna untuk mengenal pasti masalah yang menarik yang terdapat dalam kajian lepas (Feagin, 2002, p. 22). Kaedah ini akan meneliti kajian lepas yang telah dilakukan oleh pengkaji di dalam dan di luar negara yang berkaitan dengan masyarakat orang asli di Malaysia, terutama sekali orang asli Jakun.

Kajian lapangan juga ialah satu lagi cara yang digunakan dalam kajian ini untuk mengumpul data. Data daripada kajian lapangan ini merupakan data primer kerana kajian ini melibatkan proses pengambilan data daripada penutur bahasa Jakun itu sendiri. Kajian lapangan ini melibatkan data linguistik. Data linguistik kajian ini ialah data untuk huraian fonologi. Bagi mendapatkan data linguistik ini, pengkaji mengadakan temu bual secara terancang dan tidak terancang terhadap beberapa orang informan orang asli Jakun yang terpilih.

Temu bual secara terancang bermaksud kajian ini akan menemu bual informan menerusi temu janji yang telah ditetapkan pada tarikh dan masa yang tertentu. Semasa temu bual secara terancang ini berlangsung, kajian ini akan bertanya secara terus kepada informan tentang maklumat yang diperlukan. Kajian ini akan bertanya kepada informan orang asli Jakun tentang perkataan dalam bahasa Melayu dan informan tersebut perlu menjawab dengan memberikan perkataan bahasa Jakun yang mempunyai maksud yang sama dengan bahasa Melayu tersebut.

Bagi temu bual secara tidak terancang pula, kajian ini tidak membuat temu janji dengan informan orang asli Jakun secara rasmi, sebaliknya meminta izin kepada mereka untuk menyertai aktiviti seharian masyarakat orang asli Jakun. Sebagai contoh, kajian ini akan mendengar perbualan sesama ahli keluarga orang asli Jakun, mengikut orang asli Jakun pergi ke tempat pekerjaan mereka dan menyertai aktiviti kemasyarakatan yang diadakan oleh masyarakat orang asli Jakun. Hal ini membolehkan pengkaji mendengar secara terus perbualan masyarakat orang asli Jakun ini.

Kerangka Teoretis

Data yang telah dipungut di lapangan merupakan data yang berkaitan fonologi bahasa Jakun. Oleh itu, aspek fonologi yang terdapat dalam bahasa Jakun ini akan dihuraikan menggunakan teori fonologi atur rumus yang diperkenalkan oleh Chomsky dan Halle (1968). Teori

ini menggunakan fitur metrik untuk menganalisis sesuatu bahasa dan boleh direpresentasikan secara linear atau secara transformasi generatif. Representasi secara linear akan memperlihatkan fitur-fitur yang terdapat dalam sesuatu fonem atau lebih dikenali sebagai fitur distingtif. Sebagai contoh, yang berikut merupakan contoh representasi linear bagi perkataan /rugi/:

$\begin{pmatrix} r \\ +\text{konsonantal} \\ +\text{koronal} \\ +\text{suara} \end{pmatrix}$	$\begin{pmatrix} u \\ +\text{silabik} \\ +\text{koronal} \\ +\text{suara} \end{pmatrix}$	$\begin{pmatrix} g \\ +\text{konsonantal} \\ +\text{dorsal} \\ +\text{suara} \end{pmatrix}$	$\begin{pmatrix} i \\ +\text{silabik} \\ +\text{koronal} \\ +\text{suara} \end{pmatrix}$
--	--	---	--

Representasi atur rumus secara transformasi generatif akan memperlihatkan penggunaan rumus-rumus yang tertentu untuk memperlihatkan perubahan atau proses fonologi dalam sesuatu bahasa. Namun begitu, kajian ini hanya akan menggunakan representasi atur rumus fonologi generatif dalam bentuk segmen sahaja dan penggunaan fitur distingtif hanya digunakan jika perlu.

Chomsky dan Halle (1968, p. 332) mengatakan bahawa sesuatu proses fonologi itu boleh digeneralisasikan mengikut formula asas, iaitu “A” menjadi “B” antara “X” dan “Y”. Lihat contoh rumus umum di bawah:

$$A \longrightarrow B / X ______ Y$$

Rumus umum yang dinyatakan oleh Chomsky dan Halle (1968, p. 332) itu bermaksud “A” dan “B” mewakili sesuatu unit, fitur, fonem, atau boleh juga mewakili elemen kosong. Anak panah dalam rumus umum tersebut bermaksud “berubah menjadi”, manakala garis mengiring pula bermaksud “dalam konteks”, iaitu konteks sesuatu perubahan proses fonologi itu berlaku. “X” dan “Y” pula mewakili kawasan perubahan yang akan diisi oleh “A” apabila sesuatu proses fonologi itu berlaku. Kedudukan “X” dan “Y” ini tidak tetap dan kemungkinan boleh menjadi kosong bergantung pada sesuatu rumus yang terhasil dalam sesuatu bahasa itu.

Selain itu, dalam teori atur rumus ini juga, Chomsky dan Halle (1968, p. 349) menekankan prinsip aturan rumus atau “*the ordering of the rules*” yang bermaksud sesuatu rumus itu perlulah dilaksanakan mengikut peringkat-tingkatnya supaya tidak berlaku pertindihan rumus dan

seterusnya menghasilkan output yang tidak tepat. Menurut Chomsky dan Halle (1968, p. 349):

Rule A must be applied before rule B in certain examples, whereas rule B must precede rule A in other examples... to account for such relationships we introduced the convention of the transformational cycle: Phonological rules apply in linear sequence to each phrase of the surface structure, beginning with the smallest, and the proceeding to successively larger phrases until the maximal domain of phonological processes reached.

Prinsip atur rumus ini bermaksud sesuatu rumus itu perlu dilaksanakan mengikut urutan yang betul. Sesuatu proses fonologi itu menjadi mudah jika memerlukan satu rumus sahaja kerana tidak melibatkan rumus yang lain. Sebagai contoh, dalam perkataan /tukar/ [tuka] dalam bahasa bahasa Melayu standard, hanya rumus pengguguran /r/ sahaja digunakan. Namun begitu, terdapat situasi, dua atau lebih rumus digunakan untuk menghuraikan proses fonologi sesuatu perkataan itu. Apabila perkara ini berlaku, aturan rumus perlu diikuti supaya menghasilkan output yang tepat. Lihat contoh yang diterangkan oleh Farid (1980, p. 44) bagi perkataan /mən-pukul/:

	/mən-pukul/
1. Asimilasi nasal:	məm pukul
2. Pengguguran konsonan obstruen tidak bersuara	məm ukul
3. Rumus perendahan vokal	məm ukol
4. Output:	[məmukol]

ANALISIS DAN DAPATAN KAJIAN

Berdasarkan data yang dipungut di lapangan, banyak perkataan bahasa Melayu yang telah dipinjam dan diserapkan dalam bahasa Jakun. Hasil peminjaman perkataan bahasa Melayu inilah yang telah mewujudkan variasi fonologi kata pinjaman bahasa Melayu dalam kalangan orang asli Jakun. Keunikan dari sudut fonologi yang boleh dilihat daripada proses peminjaman ini ialah kreativiti orang asli Jakun mengubah bunyi perkataan bahasa Melayu yang dipinjamnya itu. Oleh itu, kajian ini akan menyenaraikan beberapa proses fonologi bahasa Jakun yang memperlihatkan kreativiti orang asli Jakun mengubah perkataan bahasa

Melayu dari sudut bunyi yang menyebabkan perkataan tersebut dibunyikan berbeza sedikit daripada bahasa Melayu standard.

Antara proses fonologi yang berlaku ialah penyisipan hentian glotis di akhir kata, kewujudan konsonan [h] antara urutan vokal, kewujudan konsonan [h] di awal kata, vokal rendah berubah menjadi vokal separa tinggi, vokal separa tinggi berubah menjadi vokal tinggi dan tiada penengahan vokal.

Penyisipan Hentian Glotis di Akhir Kata

Carey (1976, p. 226) mengatakan bahawa kekerapan hentian glotis berlaku dalam banyak perkataan bahasa Jakun. Kekerapan hentian glotis ini wujud bagi membezakan sesuatu perkataan bahasa Jakun itu dengan bahasa Melayu walaupun secara realitinya perkataan tersebut merupakan perkataan bahasa Melayu. Sebagai contoh, perkataan [tahu] dalam bahasa Melayu menjadi [tahuʔ] dalam bahasa Jakun. Pengubahsuaian ini dilakukan bukan sahaja untuk membezakan bunyi bahasa Jakun dengan bahasa Melayu, tetapi ingin menunjukkan bunyi bahasa Jakun itu lebih bersifat arkaik atau kuno. Yang berikut merupakan contoh perkataan bahasa Jakun yang mempunyai penyisipan hentian glotis di akhir kata:

Berdasarkan Jadual 1 penyisipan hentian glotis di akhir kata dalam bahasa Jakun hanya wujud apabila vokal /i/, /u/, /a/ dan /o/ berada di akhir

Jadual 1 Perkataan bahasa Jakun yang mempunyai penyisipan hentian glotis di akhir kata.

Bahasa Melayu Standard	Bahasa Jakun	Maksud
[tingi]	[tingiʔ]	tinggi
[gigi]	[gigiʔ]	gigi
[lagi]	[lagiʔ]	lagi
[kami]	[kamiʔ]	kami
[kutu]	[kutuʔ]	kutu
[hantu]	[hantuʔ]	hantu
[buwaya]	[buwayaʔ]	buaya
[kərana]	[kəranoʔ]	kerana

kata. Oleh itu, rumus penyisipan hentian glotis di akhir kata adalah seperti yang berikut:

$$1) \emptyset \longrightarrow ? \left/ \begin{array}{c} i \\ u \\ a \\ o \end{array} \right. \text{---} \#$$

Rumus (1) di atas bermaksud semua perkataan dalam bahasa Jakun yang berakhir dengan vokal /i/, /u/, /a/, /o/ akan menerima hentian glotis di sebelahnya. Justifikasi kewujudan penyisipan hentian glotis di akhir kata dalam bahasa Jakun adalah kerana dalam bahasa Jakun tidak membenarkan kata yang diakhiri oleh vokal di akhir kata. Hal ini bermaksud semua perkataan dalam bahasa Jakun mesti berakhir dengan suku kata tertutup sahaja. Namun begitu, perlu difahami bahawa perkataan seperti /cakar/ [caka], /dapur/ [dapu] dan sebagainya yang tidak mengalami penyisipan hentian glotis walaupun perkataan tersebut berakhir dengan vokal pada struktur permukaan adalah kerana perkataan tersebut telah mengalami proses fonologi yang lain terlebih dahulu seperti, pengguguran konsonan /r/ di akhir kata. Oleh itu, penyisipan hentian glotis dalam bahasa Jakun ini hanya wujud sekiranya sesuatu perkataan itu berakhir dengan vokal pada struktur dalaman dan kemudiannya menerima penyisipan hentian glotis pada struktur permukaan.

Kewujudan Konsonan [h] antara Urutan Vokal

Dalam bahasa Jakun, terdapat beberapa perkataan yang mempunyai konsonan [h] antara urutan vokal. Lihat contoh perkataan bahasa Jakun yang mempunyai konsonan [h] antara urutan vokal seperti di bawah:

Jadual 2 Perkataan bahasa Jakun yang mempunyai konsonan [h] antara urutan vokal.

Bahasa Melayu Standard	Bahasa Jakun	Maksud
[tuwa]	[tuha?]	tua
[kətuwa]	[kətuha?]	ketua
[səmuwa]	[səmuha?]	semua

Berdasarkan Jadual 2, terdapat tiga perkataan dalam bahasa Jakun yang mempunyai konsonan [h] antara urutan vokal. Hal ini berbeza sedikit dengan bahasa Melayu standard kerana ketiga-tiga perkataan tersebut dalam bahasa Melayu standard tidak mempunyai konsonan [h] antara urutan vokal. Sebaliknya, dalam bahasa Melayu standard, ketiga-tiga perkataan tersebut mengalami penyisipan geluncuran [w] antara urutan vokal seperti dalam perkataan /tua/ [tuwa], /ketua/ [kətuwa] dan /semua/ [səmuwa]. Selain itu, terdapat perkataan dalam bahasa Jakun yang mengekalkan konsonan [h] antara urutan vokal seperti dalam perkataan [tuhaʔ] yang sama dengan bahasa Melayu purba. Bahasa Jakun boleh dianggap mengekalkan sifat bahasa Melayu purba kerana perkataan *[tuhaʔ] jika dalam bahasa Melayu standard telah menjadi /tua/ [tuwa], iaitu digantikan dengan penyisipan konsonan geluncuran [w]. Namun begitu, perkataan [səmuha] atau [səmuhaʔ] tidak terdapat dalam senarai kosa kata bahasa Melayu purba yang telah direkonstruksi oleh Adelaar (1992) bagi merujuk perkataan [səmuhaʔ] yang terdapat dalam bahasa Jakun. Oleh itu, berdasarkan data yang telah dikutip di lapangan, hanya perkataan [tuhaʔ], [kətuhaʔ] dan [səmuhaʔ] sahaja yang masih mempunyai konsonan [h] antara urutan vokal yakni vokal pertamanya ialah vokal tinggi /u/ dalam bahasa Jakun, selebihnya seperti bahasa Melayu standard, perkataan yang mempunyai urutan vokal akan mengalami penyisipan konsonan geluncuran. Rumus bagi kewujudan konsonan [h] bagi ketiga-tiga perkataan bahasa Jakun di atas adalah seperti yang berikut:

$$(2) \emptyset \longrightarrow h / V \text{ ____ } VK \#$$

Rumus (2) di atas bermaksud konsonan [h] akan disisipkan antara urutan vokal, iaitu antara vokal [u] dan [a] di suku kata akhir.

Kewujudan Konsonan [h] di Awal Kata

Dalam bahasa Jakun sememangnya terdapat banyak perkataan yang bermula dengan konsonan [h] disebabkan kebanyakan perkataan bahasa Jakun tersebut berasal daripada bahasa Melayu. Namun begitu, kajian ini hanya akan membincangkan perkataan dalam bahasa Jakun yang mempunyai konsonan [h] di awal kata tetapi kewujudan konsonan [h] tersebut tidak wujud dalam bahasa Melayu standard walaupun perkataan

itu sebenarnya merupakan perkataan daripada bahasa Melayu standard. Lihat Jadual 3 di bawah terlebih dahulu:

Jadual 3 Perkataan bahasa Jakun yang mempunyai konsonan [h] di awal kata yang berbeza dengan bahasa Melayu standard.

Bahasa Melayu Standard	Bahasa Jakun	Maksud
[ayam]	[hayam]	ayam
[aran]	[haran]	arang

Berdasarkan Jadual 3 di atas, terdapat dua perkataan dalam bahasa Jakun yang mempunyai konsonan [h] di awal kata. Dalam bahasa Melayu standard pula, kedua-dua perkataan tersebut tidak mempunyai konsonan [h] di awal kata walaupun kedua-dua perkataan tersebut sebenarnya berasal daripada bahasa Melayu standard. Namun begitu, berdasarkan data yang diperoleh di lapangan, hanya dua perkataan tersebut sahaja yang berbeza sedikit dengan bahasa Melayu standard, selebihnya perkataan yang mempunyai konsonan [h] dalam bahasa Jakun sama seperti bahasa Melayu standard. Dalam isu kewujudan konsonan [h] di awal kata ini, kita boleh membandingkannya dengan data bahasa Melayu purba yang direkonstruksi oleh Adelaar (1992). Dalam konteks ini, bahasa Jakun mengekalkan perkataan daripada bahasa Melayu purba yang mempunyai konsonan *h di awal kata. Menurut Adelaar (1992, pp. 95-98), konsonan *h dalam bahasa Melayu purba wujud di awal kata, antara urutan vokal, dan akhir kata. Sebelum ini, kajian ini telah menjelaskan kewujudan konsonan [h] dalam bahasa Jakun pada posisi antara urutan vokal. Oleh itu, bahagian ini hanya akan menjelaskan fenomena kewujudan konsonan [h] di awal kata ini dengan merujuk contoh-contoh perkataan yang bermula dengan konsonan [h] sahaja. Kajian ini akan menyenaraikan terlebih dahulu senarai perkataan dalam bahasa Melayu purba yang mengandungi konsonan *h di awal kata dan perbandingannya dengan bahasa Jakun:

Jadual 4 Senarai perkataan dalam bahasa Melayu purba yang mempunyai konsonan *h pada posisi selain posisi akhir kata dan perbandingannya dengan bahasa Jakun.

Bahasa Melayu Purba	Bahasa Jakun	Maksud
*[hayam]	[hayam]	ayam
*[huluʔ]	[huluʔ]	hulu
*[hitəm]	[hitem]	hitam
*[huban]	[uban]	uban
*[hatəp]	[atap]	atap
*[hulət]	[ulat]	ulat

Berdasarkan Jadual 4 di atas, terdapat perkataan dalam bahasa Jakun yang mengekalkan konsonan /h/ di awal kata yang sama dengan bahasa Melayu purba. Sebagai contoh, perkataan *[hayam] dalam bahasa Melayu purba sama seperti [hayam] dalam bahasa Jakun yang merujuk /ayam/. Namun begitu, terdapat juga perkataan yang pada asalnya dalam bahasa Melayu purba mempunyai konsonan *h pada posisi awal kata telah digugurkan dalam bahasa Jakun. Sebagai contoh, perkataan *[huban] dalam bahasa Melayu purba telah berubah menjadi [uban] dalam bahasa Jakun. Oleh itu, rumus bagi kewujudan konsonan [h] di awal kata dalam kedua-dua perkataan bahasa Jakun tersebut adalah seperti berikut:

$$(3) \emptyset \longrightarrow h / \# \text{ ____}$$

Rumus (3) di atas bermaksud konsonan [h] akan hadir di awal kata dalam perkataan [hayam] dan [haran] dalam bahasa Jakun.

Vokal Rendah Berubah Menjadi Vokal Separa Tinggi

Dalam konteks kajian ini, vokal rendah berubah menjadi vokal separa tinggi bermaksud vokal rendah [a] berubah menjadi vokal separa tinggi [e] atau [o] semasa ujaran. Dalam bahasa Jakun, terdapat beberapa perkataan yang pada asalnya merupakan perkataan bahasa Melayu tetapi telah mengalami perubahan daripada vokal rendah berubah menjadi vokal separa tinggi pada struktur permukaan. Lihat contoh perkataan bahasa Jakun yang mengalami perubahan tersebut:

Jadual 5 Perkataan bahasa Jakun yang mengalami perubahan daripada vokal rendah [a] menjadi vokal separa tinggi [e] atau [o].

Bahasa Melayu Standard	Bahasa Jakun	Maksud
[dəkat]	[dəket]	dekat
[sədap]	[sədep]	sedap
[bəŋkaʔ]	[bəŋkeʔ]	bengkak
[hitam]	[hitem]	hitam
[anaʔ]	[anoʔ]	anak
[baŋaʔ]	[baŋoʔ]	banyak
[maʔ]	[moʔ]	mak
[səlamat]	[səlamot]	selamat
[bətina]	[bətinoʔ]	betina
[səŋap]	[səŋop]	senyap
[ləmas]	[ləmos]	lemas
[panas]	[panos]	panas
[tanam]	[tanom]	tanam

Berdasarkan Jadual 5 di atas, perkataan bahasa Jakun telah mengalami perubahan daripada vokal rendah [a] menjadi vokal separa tinggi [e] dan [o]. Jika dilihat, semua perkataan tersebut pada asalnya merupakan perkataan bahasa Melayu, namun telah berubah sedikit bunyinya dalam bahasa Jakun disebabkan proses perubahan vokal yang berlaku di suku kata tertutup. Oleh itu, rumus bagi perubahan vokal tersebut adalah seperti yang berikut:

$$(4) \quad a \longrightarrow \begin{bmatrix} e \\ o \end{bmatrix} / \text{--- K \#}$$

Rumus (4) di atas bermaksud vokal rendah [a] yang berada di suku kata tertutup di suku kata akhir akan berubah menjadi vokal separa tinggi [e] atau [o].

Vokal Separa Tinggi Berubah Menjadi Vokal Tinggi

Dalam bahasa Jakun juga, terdapat perkataan yang pada asalnya merupakan perkataan bahasa Melayu tetapi telah mengalami perubahan daripada vokal separa tinggi [e] atau [o] kepada vokal tinggi [i] atau [u]. Lihat contoh perkataan bahasa Jakun yang mengalami perubahan tersebut:

Jadual 6 Perkataan bahasa Jakun yang mengalami perubahan daripada vokal separa tinggi [e] atau [o] kepada vokal tinggi [i] atau [u].

Bahasa Melayu Standard	Bahasa Jakun	Maksud
[neneʔ]	[niniʔ]	nenek
[leba]	[liba]	lebar
[merah]	[mirah]	merah
[pesta]	[pista]	pesta
[sombonʒ]	[sumbunʒ]	sombong
[lompat]	[lumpat]	lompat
[longga]	[lungga]	longgar

Berdasarkan Jadual 6 di atas, perkataan bahasa Jakun yang pada asalnya merupakan perkataan bahasa Melayu telah mengalami perubahan daripada vokal separa tinggi [e] atau [o] kepada vokal tinggi [i] atau [u]. Oleh itu, rumus perubahan daripada vokal separa tinggi kepada vokal tinggi adalah seperti yang berikut:

$$(5) \begin{bmatrix} e \\ o \end{bmatrix} \longrightarrow \begin{bmatrix} i \\ u \end{bmatrix} / K \text{ ______ } (K)$$

Rumus (5) di atas bermaksud vokal separa tinggi [e] atau [o] akan berubah menjadi vokal tinggi [i] atau [u] di suku kata terbuka atau tertutup. Simbol kurungan diletakkan selepas ruang kosong bagi menunjukkan kedudukan konsonan di situ adalah bersifat opsyenal, iaitu boleh ada dan boleh juga tiada, bergantung pada contoh perkataan.

Tiada Penengahan Vokal

Penengahan vokal bermaksud vokal berubah menjadi vokal tengah [ə]. Dalam bahasa Jakun tidak ada penengahan vokal. Hal ini berbeza dengan bahasa Melayu standard yang mempunyai proses penengahan vokal. Jika dalam bahasa Melayu standard, vokal /a/ di akhir kata akan berubah menjadi vokal tengah [ə] di struktur permukaan. Lihat contoh perkataan bahasa Jakun yang tidak mengalami penengahan vokal dan perbezaannya dengan bahasa Melayu standard dalam jadual di bawah:

Jadual 7 Perkataan bahasa Jakun yang tidak mengalami penengahan vokal dan perbezaannya dengan bahasa Melayu standard.

Bahasa Melayu Standard	Bahasa Jakun	Maksud
[kətawə]	[kətawaʔ]	ketawa
[təlɪŋə]	[təlɪŋaʔ]	telinga
[kəranə]	[kəranaʔ]	kerana
[matə]	[mataʔ]	mata
[namə]	[namaʔ]	nama
[apə]	[apaʔ]	kata tanya “apa”
[bilə]	[bilaʔ]	kata tanya “bila”

Berdasarkan Jadual 7, bahasa Melayu standard mengalami penengahan vokal, iaitu vokal /a/ berubah menjadi vokal [ə] di akhir kata. Namun begitu, situasi ini tidak berlaku dalam bahasa Jakun walaupun perkataan tersebut merupakan perkataan yang berasal daripada bahasa Melayu. Sebaliknya, dalam bahasa Jakun, perkataan yang berakhir dengan vokal /a/ di akhir kata akan menerima penyisipan hentian glotis [ʔ] di struktur permukaan. Oleh itu, rumus fonologi yang berlaku bagi perkataan yang terdapat dalam Jadual 7 ini adalah sama seperti rumus (1) yang dibincangkan sebelum ini, iaitu rumus penyisipan hentian glotis di akhir kata.

KEPENTINGAN VARIASI FONOLOGI KATA PINJAMAN BAHASA MELAYU YANG DITUTURKAN OLEH ORANG ASLI JAKUN KEPADA LINGUISTIK MELAYU

Berdasarkan proses fonologi bahasa Jakun yang dibincangkan sebelum ini, dapat dilihat bahawa orang asli Jakun telah meminjam perkataan bahasa Melayu dan mengubah proses fonologinya sehingga menghasilkan variasi fonologi kata pinjaman bahasa Melayu yang baharu. Oleh itu, kewujudan variasi fonologi kata pinjaman bahasa Melayu ini telah memberikan beberapa kepentingan atau kebaikan kepada bahasa Melayu itu sendiri.

Pertama sekali, variasi fonologi kata pinjaman bahasa Melayu yang dituturkan oleh orang asli Jakun ini telah meningkatkan martabat bahasa Melayu itu sendiri. Bloomfield (1992, p. 555) pernah menyatakan bahawa bahasa standard yang mempengaruhi dialek-dialek di sekitarnya akan meningkatkan martabat bahasa standard itu. Peningkatan martabat bahasa Melayu ini dapat dilihat apabila orang asli Jakun menganggap bahawa bahasa Melayu ini merupakan bahasa yang wajib dipelajari dan digunakan dalam urusan seharian. Sebagai contoh, orang asli Jakun akan cuba sedaya upaya untuk menggunakan bahasa Melayu ketika berkomunikasi dengan orang Melayu atau dengan kaum lain di Malaysia. Di samping itu, orang asli Jakun turut menggunakan bahasa Melayu ketika berkomunikasi dengan orang asli yang berasal daripada suku kaum yang lain. Contohnya, orang asli Jakun yang ingin berkomunikasi dengan orang asli Temiar akan menggunakan bahasa Melayu sebagai medium komunikasi antara mereka. Jika mereka tidak menggunakan bahasa Melayu, sudah pastilah proses komunikasi antara mereka akan terganggu atau mengalami kesukaran kerana mereka tidak memahami bahasa antara satu sama lain. Hal ini sekali gus meningkatkan martabat bahasa Melayu kerana menjadi alat perhubungan antara suku kaum orang asli.

Selain itu, kepentingan variasi fonologi kata pinjaman bahasa Melayu yang dituturkan oleh orang asli Jakun terhadap kajian linguistik Melayu juga boleh dilihat dari sudut linguistik sejarah. Sejak dari dulu lagi ahli linguistik tempatan dan luar negara telah mengkaji asal usul bahasa Melayu yang dikatakan berasal daripada rumpun bahasa Austronesia. Namun begitu, tanah asal kelompok manusia Austronesia ini masih tidak dapat dipastikan dengan tepat. Oleh itu, kajian terhadap variasi fonologi kata pinjaman bahasa Melayu yang dituturkan oleh orang asli Jakun ini penting untuk mengkaji asal usul bahasa Melayu. Hal ini disebabkan sesuatu asal usul bahasa itu boleh dikaji melalui hubungan kekerabatan

antara satu bahasa dengan bahasa yang lain. Antara kaedah yang boleh dilakukan untuk mengenal pasti hubungan kekerabatan sesuatu bahasa itu adalah dengan menggunakan kaedah leksikostatistik yang melibatkan perbandingan kosa kata dasar. Hasil daripada perbandingan antara bahasa Melayu dengan bahasa orang asli ini bukan sahaja akan menentukan hubungan kekerabatan, malah akan mengesahkan lagi variasi bahasa Melayu yang wujud dalam kalangan orang asli, terutama sekali orang asli Jakun melalui bukti kosa kata dasar yang berkognat antara bahasa Melayu dengan bahasa Jakun.

Kewujudan variasi fonologi kata pinjaman bahasa Melayu yang dituturkan oleh orang asli Jakun juga telah menghasilkan reaksi yang berbeza dalam kalangan ahli linguistik dan ahli antropologi. Bagi ahli linguistik dan antropologi, situasi ini merupakan perkara yang normal bagi sesuatu bahasa yang memonopoli sesebuah negara. Pengaruh bahasa itu akan tersebar ke seluruh pelusuk negara sehingga mewujudkan pelbagai variasi bahasa atau dialek dalam kalangan penutur. Oleh itu, variasi fonologi kata pinjaman bahasa Melayu yang wujud dalam kalangan orang asli Jakun ini telah mengembangkan lagi bidang kajian linguistik bahasa Melayu. Jika sebelum ini kajian linguistik bahasa Melayu hanya berfokus kepada bahasa standard atau dialek Melayu mengikut negeri/daerah sahaja, kini kajian linguistik bahasa Melayu telah berkembang dan berfokus kepada variasi fonologi kata pinjaman bahasa Melayu yang dituturkan oleh suku kaum orang asli, terutama sekali orang asli Jakun. Hal ini sekali gus memperlihatkan kedinamikan bahasa Melayu itu dalam mempengaruhi atau menguasai penutur yang bukan penutur jati bahasa Melayu.

Terdapat juga ahli linguistik dan antropologi yang merasakan kewujudan variasi fonologi kata pinjaman bahasa Melayu yang dituturkan oleh orang asli Jakun ini menimbulkan kerisauan kepada mereka. Ahli linguistik dan antropologi sangat risau sekiranya data asli sesuatu bahasa itu hilang atau lenyap begitu sahaja. Kerisauan ini timbul disebabkan variasi fonologi bahasa kata pinjaman bahasa Melayu ini berkemungkinan akan mempengaruhi bahasa pertama orang asli tersebut (dalam konteks kajian ini ialah bahasa Jakun). Hal ini tidak mustahil kerana semakin kerap seseorang penutur itu menggunakan bahasa kedua mereka dalam kehidupan seharian, semakin besar kemungkinan bahasa kedua tersebut akan mempengaruhi bahasa pertama penutur itu. Situasi ini tidak mustahil kerana jika dilihat kajian terhadap bahasa orang asli yang telah dilakukan

oleh pengkaji seperti Skeat dan Blagden, Carey, Williams-Hunt, Geoffrey Benjamin, dan ramai lagi, bahasa orang asli di Malaysia kebanyakannya telah meminjam begitu banyak perkataan bahasa Melayu. Situasi ini jugalah yang dikatakan oleh ahli antropologi sebagai kepupusan bahasa yang berlaku terhadap bahasa minoriti di sesuatu tempat itu. Isu kepupusan bahasa ini merupakan isu global yang berlaku di semua negara di dunia ini seperti yang dinyatakan oleh Kraus (1992) dalam kajiannya “The World’s Languages in Crisis”. Kraus (1992, p. 4) mendefinisikan kepupusan bahasa ini sebagai *moribund*, iaitu hampir nazak atau menemui ajal. Kepupusan bahasa ini bukanlah disebabkan penutur jatinya telah pupus tetapi disebabkan penutur jati bahasa tersebut sudah tidak lagi menggunakan bahasa pertamanya itu.

KESIMPULAN

Kesimpulannya, kajian ini telah membincangkan variasi fonologi kata pinjaman bahasa Melayu yang dituturkan oleh orang asli Jakun. Berdasarkan perbincangan yang telah dilakukan sebelum ini, terdapat beberapa proses fonologi bahasa Jakun yang wujud. Antara proses fonologi tersebut ialah penyisipan hentian glotis di akhir kata, kewujudan konsonan [h] antara urutan vokal, kewujudan konsonan [h] di awal kata, vokal rendah berubah menjadi vokal separa tinggi, vokal separa tinggi berubah menjadi vokal tinggi dan tiada penengahan vokal.

Selain itu, berdasarkan kajian yang telah dilakukan ini juga dapat dilihat kedinamikan bahasa Melayu yang telah mewujudkan variasi fonologi kata pinjaman bahasa Melayu dalam kalangan orang asli Jakun. Keupayaan bahasa Melayu untuk mempengaruhi penutur bahasa lain terutamanya orang asli Jakun supaya menggunakan bahasa Melayu merupakan suatu perkara yang boleh mengembangkan bahasa Melayu pada masa akan datang. Walaupun variasi fonologi kata pinjaman bahasa Melayu yang wujud dalam kalangan orang asli Jakun ini tidaklah seratus peratus sama dengan bahasa Melayu, namun variasi bahasa Melayu ini telah menunjukkan kebanyakan orang asli Jakun menggunakan bahasa Melayu dalam kehidupan seharian mereka.

Tidak dinafikan bahawa kewujudan variasi fonologi kata pinjaman bahasa Melayu dalam kalangan orang asli Jakun ini memberikan kesan yang positif dan negatif. Kesan yang positif ialah bahasa Melayu akan terus berkembang disebabkan bertambahnya bilangan penutur bahasa Melayu. Semakin ramai penutur sesuatu bahasa itu, semakin kukuh bahasa itu.

Namun begitu, kesan negatifnya ialah perkembangan variasi bahasa Melayu ini telah menyebabkan bahasa pertama orang asli Jakun di Malaysia semakin hilang dan mungkin akan pupus. Oleh itu, ahli linguistik dan antropologi perlu berusaha dan memperbanyak kajian mereka tentang bahasa orang asli di Malaysia supaya data tersebut dapat disimpan dan menjadi tatapan generasi akan datang. Hal ini sekali gus meluaskan lagi ruang lingkup kajian linguistik Melayu yang tidak hanya berfokus kepada bahasa Melayu sahaja, tetapi juga meliputi kajian terhadap bahasa orang asli yang mungkin mempunyai hubungan kekerabatan dengan bahasa Melayu.

NOTA

1 Rujuk Adelaar (1992) berkaitan senarai bahasa Melayu purba yang telah direkonstruksinya.

RUJUKAN

- Adelaar, K. Alexander. (1992). *Proto Malayic: The Reconstruction of Its Phonology and Parts of Its Lexicon and Morphology*. Pacific Linguistic, RSPAS The Australian National University: Australia.
- Asmah Haji Omar. (1977). *Kepelbagaian Fonologi Dialek-dialek Melayu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Bloomfield, Leonard. (Penterjemah: Alias Mahpol *et al.*). (1992). *Bahasa*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Carey, I. (1976). *Orang Asli: The Aboriginal Tribes of Peninsula Malaysia*. Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- Chomsky, Noam & Halle, Morris. (1968). *The Sound Pattern of English*. New York: Harper & Row.
- Farid M. Onn. (1980). *Aspects of Malay Phonology and Morphology: A Generative Approach*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Feagin, C. (2002). Chambers, J.K., *et al.* (Eds.) *The Handbook Of Language Variation and Change*. United Kingdom: Blackwell.
- Evans, Ivor H. N. (1923). *Studies in Religion, Folk-Lore, Custom in British North Borneo and the Malay Peninsula*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Kamus Dewan*. (2010). Edisi Keempat. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Krauss, Michael. (1992). The World's Languages in Crisis. *Language*, 68(1). Fairbanks: University of Alaska.
- Logan, James Richardson. (1847). The Orang Binua of Johore. *Journal of The Indian Archipelago and Eastern Asia*, 1, 242-293.

- Maeda, Narifumi Tachimoto. (2001). A. Baer (Ed.). *The Orang Hulu: A Report on Malaysian Orang Asli in the 1960's*. Subang Jaya: Center For Orang Asli Concerns.
- Noone, H. D. (1939). Notes on the Benua Jakun Language, Spoken at Sungai Lenga, Ulu Muar, Johore. *Journal of the Federated Malay States Museums*, XV(4).
- Skeat, W. W. & Blagden, O. C. (1966). *Pagan Races of The Malay Peninsula, Volume One: Chapter 1-7*. London: Frank Cass & Co. Ltd.
- Skeat, W. W. & Blagden, O. C. (1966). *Pagan Races of The Malay Peninsula, Volume Two: Chapter 1-2*. London: Frank Cass & Co. Ltd.
- Skeat, W. W. & Blagden, O. C. (1966). *Pagan Races of The Malay Peninsula, Volume Two: Chapter 3*. London: Frank Cass & Co. Ltd.

Diperoleh (*received*): 27 Februari 2020

Diterima (*accepted*): 28 Mei 2020